

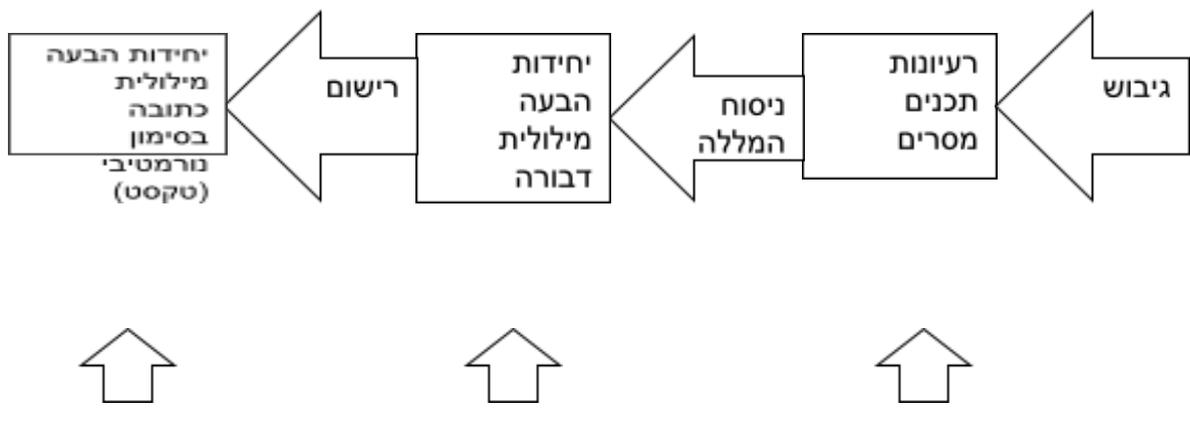
השיטה "יסודות" - דרך ייחודית ויעילה להוראת הכתיבה והקריאה עמדות ועקרונות

בחירת שיטה להוראת הכתיבה והקריאה דורשות היכרות מעמיקה עם עקרונותיה ואפיוניה הדידקטיים. העקרונות ואפיונים הדידקטיים של כל שיטה נגזרים מהתכונות של התהליכים הנלמדים. כאן מדובר בתכונות של תהליכי הכתיבה והקריאה, כפי שהם מתקיימים ב"נורמה" הלשונית. נציג בקצרה את תפיסתנו לגבי מהות תהליכי הכתיבה העצמאית והקריאה והן לגבי דרכי ההוראה התואמות.

מהות תהליכי הכתיבה והקריאה

תהליך הכתיבה הינו תהליך היררכי. התהליך מתחיל מגיבוש הרעיונות והתכנים של הטקסט העתידי. לתכנים ולרעיונות יש למצוא את צורת ההבעה המילולית המתאימה ביותר, ורק כאשר התכנים והרעיונות אכן מנוסחים ב"מלל", ניתן לרשום את הנוסח וכך להפכו לטקסט הכתוב. בכל צעד בתהליך משולבת פעילות בקרה.

נצי את תהליך הכתיבה העצמאית בתרשים הבא:

היכולת לגבש רעיונות ויכולת ההבעה המילולית הן דומיננטיות והמהותיות שבתהליך כולו. דווקא בשל כך חשוב שישלוט הכותב שליטה מלאה במיומנויות ה"רישום" או הקידוד הלשוני (ENCODING) כדי שיהיה חופשי ופנוי להתמקד ביצירה שבכתיבה.

מיומנויות הרישום נגזרות מאפיוני הכתב בו אנו משתמשים.

הכתב העברי הינו כתב פונטי, לומר, כל סימן גרפי (גרפמה) בו מייצג הגה בודד של דיבור (פונמה)

מכאן, על מנת לרשום מילה דבורה יש לבצע סדרה היררכית של הפעולות הלשוניות הבאות:

1. ניתוח רצף ההגאים במילה - הניתוח מבוצע ע"י הגייה והקשבה להגאים.
2. התאמת סימנים גרפיים להגאים של מילה- מבוצעת על פי כללי עיצוב התבנית האורתוגרפית של המילה הכתובה. ההתאמה מבוססת על הכרת הקשר פונמה-גרפמה והן על הכרת מרחב הרישום.
3. פעולה מוטורית של רישום – מתבצעת בתמיכת בקרה רב חושית המבוססת על הגייה- הקשבה- ראייה.

תהליך הקריאה אף הוא תהליך היררכי ומתחיל בפענוח (DECODING) של הטקסט הכתוב ל"ניסוח", ל"מלל". מהמלל יש להפיק את המשמעויות ולהבין את התכנים והרעיונות. בסיום התהליך מגבש הקורא את עמדתו האישית. כמובן, בכל צעד וצעד של התהליך משולבות פעולות הבקרה.

בתהליך הקריאה חשוב לשלוט שליטה מלאה בפענוח ע"מ שיוכל הקורא למקד את המאמץ האינטלקטואלי שלו בהפקת התכנים ובגיבוש עמדתו האישית.

כדי פענח מילה כתובה לזאת הדבורה, יש לבצע סדרה היררכית של פעולות שונות:

1. ניתוח תבנית חזותית של מילה כתובה וקביעת סדר "הצללת" (משלון "צליל") והגרפמות- מבוצעים על פי עיצוב התבנית.

2. התאמת הגאים, פונמות לגרפמות של המילה הכתובה.

3. סינתזה קולית של רצף הפונמות למילה דבורה שלמה.

ניתוח פעולות הרישום ופעולות הפענוח מאפשר להסיק מסקנות לגבי הכישורים הלשוניים הספציפיים הדרושים לביצוע של הפעולות הללו.

כך, כדי לבצע ניתוח רצף ההגאים במילה יש לפתח את הכישורים הקוליים וכן את כישורי ההקשבה והאבחנה השמיעתית.

לפעילות הקולית הנכונה תפקיד חשוב בניתוח רצף ההגאים במילה: היא מקלה על ההקשבה להגאים ומחדדת את האבחנות השמיעתיות.

התאמת הגרפמות לפונמות של המילה ע"פ כללי עיצוב התבנית דורשת כישורים חזותיים מפותחים, לרבות אלה של הארגון המרחבי. כישורי הארגון המרחבי חשובים במיוחד בעברית בשל מורכבותו של מרחב הרישום.

לביצוע נאות של הרישום דרושים כישורים ויזומטוריים מפותחים.

הפענוח בקריאה מתבסס גם הוא על הכישורים הקוליים, הכישורים הויזואליים ועל הבקרה השמיעתית.

כמובן, לקיום תקין של תהליכים דרושה רמה גבוהה של ערנות אינטלקטואלית כללית, של ריכוז, קשב ומיקוד תשומת הלב. בנוסף, דרושים זיכרון שמיעתי וזיכרון ויזואלי וכן, רמה גבוהה של מודעות ובקרה.

מבנה תהליך ההוראה.

ראיית תהליכי הכתיבה והקריאה כסדרה היררכית של פעולות לשוניות מדגישה את מרכזיותו של ההיבט התפקודי בהוראה ובלמידה. למעשה שיטת הוראה חייבת לתת תשובות לשתי שאלות עיקריות: מה צריך התלמיד לדעת לעשות כדי לכתוב ולקרוא וכיצד לעשות זאת.

השיטה "יסודות" מציעה מענה מעמיק ומפורט לשאלות הללו.

על-פי "יסודות" ממוקדת עבודת ההוראה בבניה מסודרת והדרגתית של הפעולות הלשוניות אשר מרכיבות את תהליכי הכתיבה והקריאה.

לשם בנית התפקודים משמשים **אמצעים דידקטיים מיוחדים** כמו **MODELING** של תהליכים, **הסמלת** תכונות מהותיות של התופעות הלשוניות, הצגת תוצאות ההתנסות הלשונית בצורה של **כללים** וכו'.

כדי להגביר את יעילותה של הלמידה ולגרום לחוויה של אתגר, גילוי, הצלחה ושליטה בנלמד, חלקים ניכרים של עבודת התלמיד מעוצבים כתהליך פתרון בעיות לשוניות לימודיות.

בשלב הראשון של תהליך הלמידה (חלק א' של הערכה הלימודית), נחשפים התלמידים למציאות של צילילי הדיבור. הם "מגלים" (בתוך המכוון של המורה) כיצד "המציאו" את הכתב וכן את מהות הקשר בין צילילי הדיבור לסימנים הגרפיים המוסכמים.

העבודה מתמקדת בפיתוח המיומנויות הקוליות הספציפיות (כמו הדגשה קולית של הגאים ו"גלישה" קולית מהגה להגה ברצף) והכישורים השמיעתיים המאפשרים לנתח את הרצף הפונמי של המילה. מהלך העבודה ותוצאותיה משתקפות בבניית פונמיות חזותית של מילים באמצעות מדבקות צבעוניות המסמלות הגאים במילה.

בשלב זה אין משתמשים עדיין בגרפמות. נזכיר כי עיקר המאמץ כאן מוקדש לפיתוח הכישורים הקוליים-שמיעתיים. שימוש בגרפמות דורש מהתלמיד מאמץ ניכר הן בהתארגנות החזותית-מרחבית, הן בהפעלת תפקודי הזיכרון, הן בביצועים הגרפומוטוריים ועוד. לכן, שימוש בגרפמות בשלב זה עלול להפריע למיקוד המאמץ בפעילות הקולית-שמיעתית הדומיננטית ואף להשביתה.

נציין, כי רצוי לדעתנו להתחיל לעבוד על פיתוח הכישורים הקוליים-שמיעתיים שתוארו לעיל כבר בגן, במיוחד בשל רגישותם הגבוהה של בני 5 – 6 למציאות הקולית.

בשלב השני (חלק ב') **הושם הדגש על פיתוח הכישורים החזותיים-מרחביים האחראים על עיצוב המילה הכתובה במרחב הרישום ועל המיקום הנכון של גרפמות בתבנית.**

כאן לתבנית הפונמית של המילה נוסף מימד מרחבי ובתבנית החדשה ("בית המילה") משתלבים כל הסימנים המוסכמים לצילילי התנועה- **הם סימני הניקוד.**

כמו כן, בשלב זה "מגלים" ומנסחים התלמידים את כללי עיצוב התבנית של המילה הכתובה (למשל, "אם המילה מסתיימת בצליל תנועה- כתיבתה מסתיימת באותיות א, ה, ו, י "השוקות": רופא, סירה, קנגורו, תוכי").

"גילוי" הכללים מאפשר לתלמידים להתמודד בהצלחה עם עיצוב תבניות של מילים "בעייתיות".

בשלב השלישי (חלקים ג', ד', ה') מתמקדת העבודה ב**יישומם של כל התפקודים והכישורים שנרכשו**. תשומת לב מיוחדת מוקדשת לפיתוח **מיומנויות הסינתזה הקולית**, אשר מהוות תשתית חיונית לקריאה יציבה ורהוטה.

כמו כן, מאמץ מיוחד מוקדש לפיתוח הבקרה העצמית בכתיבה ובקריאה. לצורך זה פותחו משימות מיוחדות כגון תרגילי הגהה דידיקטית, השלמת האותיות החסרות במילים, הכתבות, מיון משפטים, משימות של MULTIPLE CHOICE וכד'.

תרגילי הכתיבה והטקסטים לקריאה מלווים באיורים רבים התומכים בהפקת התכנים ובהבנת המסרים. נציין כי רכישת מיומנויות הרישום והפענוח תמיד משולבת עם התנסות רחבה של התלמידים בהבעה בעל פה ובהבנת מסרים בשיח הדבור. אנו רואים חשיבות רבה בפתוח כישורי ההבעה והבנת המסרים כהכנה לכתיבה היצרתית ולהבנת הנקרא בהמשך.

ניסיון הפעלת השיטה "יסודות" במסגרות חינוך שונות מצביעה על אחוזי הצלחה גבוהים ביותר. דרך ההוראה המיוחדת הממוקדת על בניית תפקודים לשוניים מוגדרים, מאפשרת לתלמידים להגיע לרמת שליטה גבוהה בכתיבה ובקריאה כבר בשנה הראשונה של הלמידה. נדגיש, כי רוב התלמידים מסיימים את התוכנית כבר בחודשים מרץ-אפריל.

נוסיף כי למידה המאופיינת בחקר החוקיות שבתופעות הלשוניות, "בגילויים הלשוניים", בשימוש הנרחב בהסמלה וב-MODELING החזותי גורמת להתפתחות המואצת של החשיבה המופשטת אצל התלמידים.

האמצעים הדידיקטיים המופעלים בתהליכי ההוראה מסייעים להרחבת אוצר המילים, לעיצוב ההגייה הנכונה ולפיתוח הכישורים הגרפומוטוריים.

נדגיש כי רכישת השליטה במערכות התפקודיות של הרישום ופענוח מאפשרת את ההעברה הקלה של הניסיון הלשוני הנרכש ללימוד הקריאה והכתיבה בשפות הזרות הבנויות על עקרון הציפנות הפונטי, אנגלית למשל(התוכנית בהרצה כעת).

דרך העבודה על פי "יסודות" מבטיחה הצלחה ברכישת הכתיבה והקריאה גם באותם המקרים בהם לא מצליחות שיטות קונבציונליות, כולל המקרים של דיסגרפיה ודיסלקציה. כמו כן, השיטה מונעת היווצרות קשיים ברכישת הכתיבה והקריאה, כאשר מיושמת כשיטת ההוראה מלכתחילה.

יפה אקסלרוד
מומחית לפסיכולוגיה חינוכית

מחברת נשיטה "יסודות"